

Filmen som kulturhistoriskt dokument

Inledning

I mars 2003 beviljades Jönköpings läns museum medel från Statens Kulturråd [Ert dnr S 1479/02-511] för ett inventeringsprojekt rörande icke fiktiv film, samordnat av Svenska Filminstitutet/Filmarkivet i Grängesberg. Projektet genomfördes i en första etapp under perioden augusti 2003 – april 2004 (delprojekt I). Då ytterligare medel beviljades i samband med en förnyad ansökan [Ert dnr S 1402/03-511] omprioriterades arbetet i mars 2004, där större vikt lades vid insamling, komplettering av uppgifter och tillgängliggörande (delprojekt II). I och med invigningen av vår permanenta biografssalong i december 2008, där lokalhistorisk film från inventeringen kommer att visas, är projektet avslutat.

Organisation

Projektet har genomförts av Mikael Nordström och Lars Östvall. Båda är tillsvidareanställda vid Jönköpings läns museum med ordinarie arbetsuppgifter som arkeolog respektive arkivarie. Fördelen med att använda fastanställd personal är att man säkerställer en kontinuitet i arbetet. Dessutom var det bra de första åren eftersom filmarkivet fortfarande var under uppbyggnad och inte hann med att leverera den film som vi sedan skulle tillgängliggöra. Vi kunde helt enkelt jobba med andra uppgifter under väntetiden.

I mars 2003 gjordes en tidsplanering för delprojekt I och därefter sammankallades en referensgrupp. Den konstituerades av representanter från Jönköpings läns landsting/Resurscentrum för film i Jönköpings län, Jönköpings läns arkivförbund, Jönköpings läns hembygdsförbund, Jönköpings läns folkrörelsearkiv och Jönköpings kommun samt forskningsansvarig vid Jönköpings läns museum.

Inventering

Inventeringen av dokumentär film i Jönköpings län skedde kommunvis och vår avsikt var att ägna en vecka per kommun. Med början våren 2003 inventerades länets 13 kommuner: Aneby, Eksjö, Gislaved, Gnosjö, Habo, Jönköping, Mullsjö, Nässjö, Sävsjö, Tranås, Vaggeryd, Vetlanda och Värnamo. Av olika orsaker kom det att dröja ända till 2008 innan vi besökt alla kommuner och inventeringen kommer nu att fortgå utanför detta av Statens Kulturråd finansierade projekt.

Kontakt med respektive kommunarkiv, lokala museer och hembygdsföreningarna i kommunen samt filmintresserade personer som vi tidigare fått tips om. I flera kommuner fanns också företag och föreningar som vi på förhand visste ägde film. För att ytterligare få ut informationen om den pågående inventeringen och att nå filmägare tog vi inför varje ny kommuninventering kontakt med den lokala tidningen. Även TV gjorde reportage om inventeringen.

Inför inventeringen upprättades en databas i vilken filmerna skulle registreras. Databasen gjordes i Microsoft Access av en medarbetare på läns museet. Vår ambition har varit att syna och registrera filmerna, identifiera innehåll, notera tekniska uppgifter och bedöma filmernas tillstånd. Under en stor del av inventeringen har vi tyvärr inte haft tillgång till någon apparatur för att kunna se filmerna, utan vi har fått nöja oss med att titta på filmerna mot ljuset. I detta arbete har vi haft stor hjälp av den folder som Svenska Filminstitutet sammanställt om film, kvalitet och datering. I enstaka fall har det funnits en videoverision av filmen. När filmerna registrerats har vi märkt dem med de nummer som filmerna fått i vår databas.

Vi har inventerat drygt 1700 filmer. Merparten av filmerna utgörs av 8 mm och 16 mm filmer, med någon övervikt för 8 mm. Vi har också funnit närmare 60 st 35 mm filmer, varav några nitratfilmer samt ett 50-tal 9,5 mm filmer. Museet har också fått en stor samling om närmare 1000 skolfilmer som vi valt att inte inventera i nuläget. Dessa filmer torde till största delen finnas även på andra håll och har därför inte prioriterats. Stora filmsamlingar har vi inventerat i bland annat Jönköpings läns folkrörelsearkiv, hos vilka är deponerat 224 filmer från olika föreningar och organisationer i länet. Även på de lokala museerna i Eksjö och Vetlanda finns mycket film, på Eksjö museum 130 filmer och på Vetlanda museum ett 90-tal filmer. Även enstaka hembygdsföreningar har ansenliga mängder film. Rydaholms hembygdsförening har till exempel drygt 40 filmer. Redan i mitten av 1930-talet hade de ambitionen att bygga upp ett filmarkiv som i första hand skulle dokumentera äldre yrken och arbetsmetoder.

Bland de äldsta filmer som påträffats är två upptagningar från idrottstävlingar i Nässjö 1923 och 1924. Eksjöfotografen Gottfrid Rosenlöfs semesterbilder från 1930 hör till de äldsta och mest intressanta familjefilmerna. En erfarenhet när det gäller så kallade familjefilmer som finns i stor mängd, är att de är svåra att få inventera då de upplevs som alltför privata, i synnerhet de av yngre datum (1960-1980-tal).

Skicket på filmerna varierar, men generellt kan sägas att de är i förhållandevis bra kondition.

Insamling

Under vår första inventeringsperiod gjordes ingen insamling eftersom verksamheten vid Filmarkivet i Grängesberg inte hade kommit igång på allvar. Vi kunde således inte utfästa några löften om när deponenten skulle kunna få tillbaka en filmkopia. Det fanns inga färdiga avtal som reglerade relationen mellan deponent, arkiv och insamlade museer.

Hösten 2004 blev det möjligt för oss att samla in film. Sedan dess har vi samlat in närmare 50 större och mindre samlingar om sammanlagt ca 600 filmer som också levererats till Filmarkivet i Grängesberg. Av dessa har drygt hälften överförts till DVD och kommit läns museet till del.

Tillgängliggörande

Att göra det möjligt för allmänhet och forskning att ta del av filmerna är det tredje viktiga uppdraget i projektet efter inventering och insamling. Det var också denna del som var prioriterat i delprojekt II.

Vi har under perioden 2003 – 2008 informerat om filmprojektet och arrangerat offentliga filmvisningar i flera av länets kommuner i samverkan med lokala aktörer som museer, bibliotek och föreningar. De första filmerna fick vi tillbaka från Grängesberg under hösten 2004.

Visningar, presentationer och konferenser

Under perioden 2003-2008 har vi haft större offentliga presentationer vid ett tiotal tillfällen och dessutom genomfört flera utställningar både på läns museet och ute i länet.

2003

- 8/10. Redovisning av projektet på ett seminarium för användare av databassystemet SOFIE.

2004

- 22/9. "Minnenas café – foto och film från Vaggeryds kommun". Filmvisning i Hooks herrgård, Vaggeryds kommun i samband med museiveckan. Vi visade och berättade bl a om filmen "Skogafors bruk, Byarum" från 1939.
- 31/10 "Återträff Ungdomsgården Slussen". Visning av filmen "Stöld i vårt kvarter".
- 2-3/12. Nätverkskonferens, FILMUS, på Jönköpings läns museum

2005

- 2-3/6. Nätverkskonferens, FILMUS, på Västmanlands läns museum.
- 4/9. "Gamla Jönköpingsfilmer". Föreläsning och visning av kulturhistorisk film. I samarbete med Jönköping filmfestival. Stadsbiblioteket i Jönköping.
- 22/9. "En svunnen tid i rörliga bilder". Föreläsning om filmen som kulturhistoriskt dokument och visning av lokalhistorisk film på Vetlanda museum.
- 27-29/10. Nätverkskonferens, FILMUS, samt forskarmöte i Falun.
- 28/11. Föreläsning vid NITRA dokumentärfilmfestival i Falun.

2006

- 22-23/9. "I järnets tecken". Visning och presentation av filmer med anknytning till järnhantering i samband med läns museidagarna vid Åminne bruk, Värnamo.
- 24/10. "Berika och beröra". Heldagsseminarium kring film i samarbete med Landstinget. Bland annat med inriktning på långvården.
- 24/11. Visning och presentation av industrifilmer för "Projekt Kulturarv Marieholm" i Marieholm.

2007

- 21/3-22/4. Utställningen "24 bilder/sekund" i en särskilt iordningställd biosalong med dagliga visningar, utställning och särskilda programpunkter. Jönköpings läns museum.
- 29/8-2/9. "Filmbilder från förr". Utställning och filmvisningar i samarbete med Kultur Jönköpings kommun, Jönköping filmfestival. Tändsticksmuseet.
- 20/9. "Lokalhistoria i rörliga bilder". Föreläsning om filmen som kulturhistoriskt dokument och visning av lokalhistorisk film i samband med museiveckan i Gnosjö. Gnosjö bibliotek.
- 6/10. Visning av dokumentär film på evenemanget Kulturdagnatt i Jönköping.
- 29/11. "Filmen som kulturhistoriskt dokument". Presentation av filminventeringsprojektet på seminariet "Vår historia på film" i arrangemang av Östgötafilm. Norrköpings konsert- och kongresshall.

2008

- 2/3. "Återträff Ungdomsgården Slussen". Visning av filmen "Stöld i vårt kvarter".
- 5/3. Seminarium vid SLBA, i Stockholm.
- 6/12 och tillsvidare. "Biografen". Utställning och biografialong iordningsställd för dagliga visningar av lokalhistorisk film.

Kunskapsutbyte

Under projektperioden har vi deltagit i flera olika typer av träffar, seminarier och konferenser med syfte att utveckla arbetet med dokumentär film, se även under "Tillgängliggörande". 2003-2004 deltog vi ett antal träffar vid Filmarkivet i Grängesberg, där det fanns möjlighet att möta kollegor från andra läns museer. I initialskedet hade vi regelbundna träffar med referensgruppen. Tillsammans med Jönköpings kommun, Stadsarkivet och kulturförvaltningen har vi också gjort studiebesök vid SLBA

och Svenska Filminstitutet i Stockholm. Jönköpings läns museum tog dessutom initiativ till ett nätverk (FILMUS) för de läns museer som arbetade med filminventering. För att utveckla museets filmverksamhet och sprida information om historisk film har representanter från projektet deltagit vid konferenser och utbildningar, se ovan.

Utvärdering

Projektets första del avsåg i första hand att inventera och samla in film. Det var inga större problem med inventeringen, vi fick ständigt nya tips och har många sådana att följa upp i framtiden. När det däremot gäller insamlingen kunde den inte påbörjas på grund av att Filmarkivet inte kommit igång med sin verksamhet. Istället blev vi tvungna att skapa en egen databas, vilken har varit till stor hjälp men tyvärr inte är kompatibel med Filmarkivets nuvarande databas.

Det nätverk vi har använt oss av har också varit till stor hjälp i inventeringsarbetet. I första hand är det hembygdsföreningarna som försett oss med tips och uppgifter, men många andra intresserade har också hört av sig. Nätverket har emellertid inte kunnat få någon fastare form än så länge, men läns museets roll som dokumentärfilmens försvarare i länet har befasts.

Allmänhet och media har visat stort intresse för vårt arbete. Projektet har omskrivits i media, lokaltidningar, radio och tv.

En nackdel likväl som en fördel var att vi som genomförde filmprojektet hade andra ordinarie sysslor vid sidan av. Detta medförde att projektet drog ut på tiden. Men framför allt innebar detta en långsiktighet i vårt filmarbete, det vill säga även efter projektets avslutande finns kompetens kvar i huset.

Vi har endast i begränsad omfattning kunnat sammanställa information om filmerna eftersom vi inte haft möjlighet att se alla filmer. Bland annat saknade vi teknisk utrustning för att titta närmare på filmerna.

Avslutning – fortsättning

Det återstår alltså en hel del arbete att göra, både vad gäller att samla in ytterligare film och att komplettera filmerna med information.

Tillgängliggörandet hoppas vi kunna fortsätta med genom visningar i vår biograf som inrättades 2008 samt i en framtid kanske även via internet.

I och med detta projekt har filmerna som källmaterial fått en starkare position i Jönköpings län.

Jönköping den 16 januari 2009

Mikael Nordström

Lars Östvall